

Kadızâde kazaskerliği sırasında devlet protokolünde iki önemli değişiklik yapmıştır. O zamana kadar kazaskerler teşrifatta beylerbeyilerden sonra gelirken onun itirazıyla Rumeli ve Anadolu beylerbeyileri dışında kazaskerlerin diğer beylerbeyilerden önce gelmesi kanun olmuştur. İkinci olarak Divân-ı Hümâyûn'da yemekten sonra el yıkamak için vezirlere leğen ve ibrik getiriliyor, kazaskerlere ise ıslak havlu veriliyordu; Kadızâde'nin girişimiyle kazaskerlere de leğen ve ibrik verilmeye başlanmıştır. Kadızâde'nin, şeyhülislâmlığı sırasında İstanbul Rasathânesi hakkında padişaha sunduğu raporla buranın yıkılmasına yol açtığı belirtilir. III. Murad zamanında Takıyyüddin tarafından kurulan rasathâne hakkında, gökleri izlemenin uğursuzluk getirdiği ve her nerede bu gibi bir işe teşebbüs edildiyse devletin zevaline sebep olduğu yolundaki raporunun ardından 988'de (1580) buranın yıkılması emri verilmiştir. Bu konuda bir fetva çıktığından bahsedilmekteyse de bunun bir rapor olarak padişaha sunulduğu anlaşılmaktadır. Aydın Sayılı rasathânenin 989 (1581) sonu veya 990 (1582) yılı başında yıkıldığını belirtmektedir ki

Kadızâde Ahmed Şemseddin'in imzasını ihtiva eden bir fetvası (*İlmiyye Salnâmesi*, s. 394)

(*İA*, IX, 631) bu tarihlerde Kadızâde vefat etmişti. Fatih Çırcır semtinde bir mescid (Ayvansarâyî, I, 74), yanına da bir dârül-kurrâ (1577-1580) yaptıran Kadızâde (Baltacı, s. 608) babasının Edirne'deki camisini tamir ettirerek genişletmiş ve gelirini arttırmıştır.

Kaynaklarda, Kadızâde'nin çeşitli kitaplara yazdığı şerh ve hâşiye tarzında birçok eser ve risâlesinden bahsedilmektedir. Bunlardan *Netâ'icü'l-eikâr fi keşîr-ru-mûz ve'l-esrâr*, Burhâneddin el-Mergî-nânî'nin Hanefî fihkına dair *e'l-Hidâye* adlı eserinin İbnü'l-Hümâm tarafından *Fethu'l-kâdir* adıyla yapılan şerhinin tek milesidir. İbnü'l-Hümâm'ın vefatıyla eksik kalan şerh Kadızâde tarafından "Kitâbü'l-Vekâle"den itibaren tamamlanmıştır (baskıları için bk. *DİA*, XVII, 472, 473; XX, 88). Bunun dışında eserlerinden bazıları şunlardır: *Risâle fi hâkki'l-Muştafâ* (İÜ Ktp., AY, nr. 147); *Risâle fi şalâti'l-hâ'izi ve şavmihâ* (İÜ Ktp., AY, nr. 694); *Şerhu du'â'i'l-kunûd* (İÜ Ktp., AY, nr. 6853); *Hâşiye 'alâ Envârî't-tenzîl ve es-rârî't-te'vîl* (Beyazıt Devlet Ktp., nr. 732); *Hâşiye 'alâ şerhi'l-Vikâye* (Beyazıt Devlet Ktp., nr. 2493); *Şerhu Miftâhi'l-'ulûm fi'l-me'ânî ilâ dhîri'l-fenni's-gânî* (Beyazıt Devlet Ktp., nr. 2493, vr. 69^b-177^b); *Red 'alâ Risâle fi cevâzi'r-raşş* (Beyazıt Devlet Ktp., nr. 3125); *Tercüme-i Me'â-dinü'l-cevâhir* (Beyazıt Devlet Ktp., nr. 1515, vr. 37^b-76^b).

BİBLİYOGRAFYA :

Lutfî Paşa, *Âsafnâme* (haz. Mübahat Kütükoğlu, Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan içinde), İstanbul 1991, s. 18; Selânikî, *Târih*, s. 16, 43, 52, 61, 67, 106, 174, 428; Atâî, *Zeyli Şekâik*, s. 259-261; ayrıca bk. İndeks; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, I, 396; Ayvansarâyî, *Hadikatü'l-cevâmî'*, I, 74; *İlmiyye Salnâmesi*, s. 392-398 (yedi fetva örneği); *Osmanlı Müellifleri*, I, 401; *Serkîs*, *Mu'cem*, II, 1488; *Hediyyetü'l-'ârifîn*, I, 148-149; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2, s. 453-454; Abdülkadir Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamları*, Ankara 1972, s. 37-38; Cahid Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, s. 608; A. Süheyl Ünver, *İstanbul Rasathanesi*, Ankara 1985, s. 51, 52, 54; Aydın Sayılı, "Rasathâne", *İA*, IX, 631.

MEHMET İPŞİRLİ

KADIZÂDE MEHMED TÂHİR

(1747-1838)

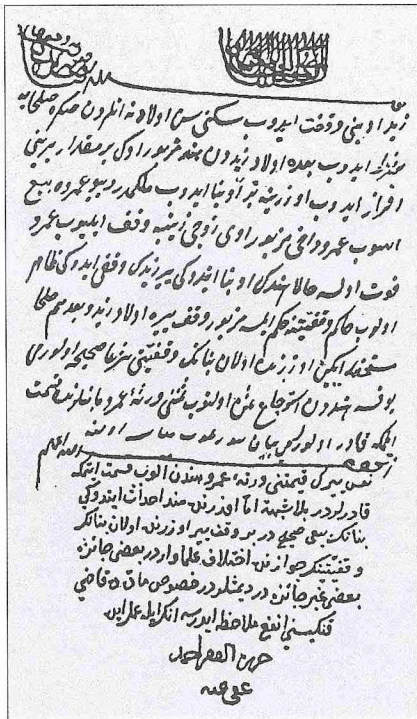
Osmanlı şeyhülislâmı.

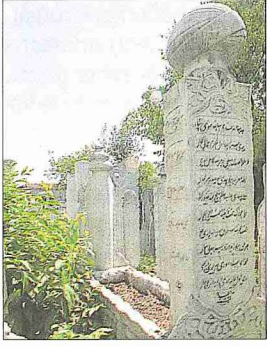
Tokat'ta doğdu. Kadî Ömer Efendi'nin oğludur. İlk eğitimini babasından aldıktan sonra İstanbul'a gitti ve devrin tanınmış âlimlerinden ders gördüğü yetiştirdi.

Ruûs imtihanına girip müderrislik ruûsunu kazandı ve 1196'da (1782) müderris oldu. Ardından kadılık görevine geçti. Anadolu ve Rumeli'nin birçok yerinde kadılık yaptı. Rumeli Kazaskeri Osmanpaşazâde İzzet Bey'in şeriatçılık memurluğunda bulundu; mahrec mevleviyetini elde ederek Yenişehir-i Fenâr kadılığına tayin edildi. Bir süre mâzul kaldıktan sonra önce Mekke pâyesini elde etti, 1818'de de İstanbul kadılığına getirildi. 1824'te Anadolu kazaskeri oldu. 26 Kasım 1825'te Mekkezâde Mustafa Âsım Efendi'den boşalan şeyhülislâmlık makamına tayin edildi. Bu makama getirilmesinde II. Mahmud'un Yeniçeri Ocağı'nı kaldırma düşüncesi etkili olmuştu. II. Mahmud çok takdir ettiği, ancak yumuşaklığı sebebiyle askere karşı çıkamayacağını düşündüğü Âsım Efendi'nin yerine kararlı gördüğü Kadızâde'yi şeyhülislâm yapmıştır.

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması arefesinde sık sık toplanan meşveret meclislerinde Kadızâde Mehmed Efendi etkili rol oynamıştır. 25 Mayıs 1826 tarihinde onun konağında yapılan, mülkî ve askerî erkânla ulemâdan oluşan geniş bir kadronun katıldığı meşveret meclisinde Batı usulünde tâlim istemeyen yeniçerilere karşı savaş tâliminin gerekliliğine şeyhülislâm fetva vermiş ve eşkinci adıyla tâlimli bir askerî birliğin teşkili kararlaştırılmıştı. Bununla ilgili hüccet-i şer'iyye yazılarak ulemâdan başka devlet erkânına ve hatta ocak ağalarına da imza ettirilmiştir. Muhtemel olaylara karşı Topkapı Sarayı'nda sancak-ı şerif çıkarılmış, başta şeyhülislâm olmak üzere bütün ulemâ, 3500 talebe sancak altında toplanmış ve karşı çıkacak âsilerin tenkiline karar verilmiştir. Şeyhülislâm ocağın kaldırılmasına dair fetvayı padişaha sunmuş ve kendisine bir elmas yüzük hediye edilmişti. Kadızâde ayrıca Nizâm-ı Cedid askerine miğfer giydirilmesi konusunda da padişahı desteklemiş ve kavuk yerine miğfer giyilebileceğine dair fetva vermiştir. 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşında toplanan bir umumi meşveret meclisinde Reisülküttâb Pertev Efendi'nin muhalefetine rağmen Ruslar'la barış yapılmasını teklif ederek bu yolda bir kararın çıkmasını da sağlamıştır.

Kadızâde, iki buçuk yıl kadar süren şeyhülislâmlığının ardından 6 Mayıs 1828 tarihinde yaşlılığı dolayısıyla görevden ayrıldı. Vefatında Eyüpsultan'da Bostan İşkelesi yakınında yaptırdığı mezarına defnedildi. *İlmiyye Salnâmesi*'nde yedi adet orijinal fetvası yer almıştır. Kadızâ-

Kadizâde
Mehmed
Tâhir'in
mezarı -
Eyüp /
İstanbul

de'nin meşihatta bulunduğu müddet zarfında adaletten ayrılmadığı, inandığı yeniliklerde padişahı desteklemekle birlikte yer yer ona karşı çıktığı anlaşılmaktadır. Nitekim II. Mahmud'un ulemâya fes giydirme isteğini benimsemediği ve bu konuda fetva vermediği bilinmektedir.

Kadizâde Mehmed Efendi bazı eserler de kaleme almıştır. *Nûriye* adlı Türkçe kitabının girişinde kendisinin Kâdirî tarikatına mensup olduğunu, eserinde tasavvufun çeşitli konularını ele aldığını ve onu kırk bir bölüm halinde düzenlediğini bildirmektedir (İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Nuri Ergin, nr. 401). Ayrıca *Risâle fi Tahkik-i Lafzı Türkî* adlı bir eseri daha bulunmaktadır (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 926, vr. 47^{a-b}). İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda kayıtlı (Muallim Cevdet, nr. K. 576) *Fetâvâ Mecmuası* Kadizâde'ye ait olmayıp mecmuada onun kısa bir biyografisi ile bir fetvası yer almaktadır (vr. 105^b). Bazı kaynaklarda Kadizâde'nin *Şerhu Kelime-ti't-Tevhîd, Tefsîr-i Sûre-i İhlâs* ve *Talâk Hakkında Bir Risâle* gibi eserleri bulunduğu bahsedilmekteyse de bunların nüshalarına henüz rastlanmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

TSMA, E. 3277 (Kadizâde'ye ait 35 adet orijinal belge). BA, *HH*, nr. 22689; BA, Cevdet - Adliye, nr. 2832; *İlmîyye Salnâmesi*, s. 587-589; Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi, *Târih* (haz. Ziya Yılmaz), İstanbul 2000, s. 218; ayrıca bk. İndeks; Hızır İlyas, *Târih-i Enderun*, İstanbul 1276, s. 431; Cevdet, *Târih*, XII, 138, 146, 253-255; Lutfi, *Târih*, I, 127; Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I, 33, 34, 50, 53, 531; Danişmend, *Kronoloji*, IV, 110, 111; Abdülkadir Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamı*, Ankara 1972, s. 186-187; A. Levy, "The Ottoman Ulema and The Military Reforms of Sultan Mahmud II", *AAS*, VII (1971), s. 15, 18; Mehmet Arslan, "Yeniçeriliğin Kaldırılmasına Dair Edebî Bir Metin: Aynı'nin Mânzum Nusretnâmesi", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, sy. 3, Sivas 1996, s. 36; Şerafettin Turan, "Edirne Antlaşması", *DİA*, X, 442-443.

MEHMET İPŞİRLİ

KADIZÂDE-i RÛMÎ

(قاضى زاده رومى)

(ö. 844/1440'tan sonra)

Matematikçi ve astronom.

Ulemâ sınıfından gelen babasının ölümü üzerine dedesi Kadı Mahmud Çelebi tarafından yetiştirildiği için Kadizâde lakabıyla anılmaktadır; bu lakapla tanınmadan önce Mûsâ Paşa veya Mûsâ Çelebi diye biliniyordu. Dinî ve akîl ilimleri dedesinden ve meşhur Osmanlı âlimi Molla Fenârî'den okudu. Ardından dedesinin öğrencilerinden Bedreddin Simâvî ile birlikte Konya'ya giderek Münecim Feyzullah'tan astronomi dersleri aldı. Anadolu'daki hocalarından biri de Saferşah er-Rûmî'dir. 1400'lü yılların başlarında aile fertlerinin karşı çıkmasına rağmen hocası Molla Fenârî'nin teşvikiyle, Merâğa matematik-astronomi okulunun ilmî mirası çerçevesinde canlılığını koruyan Mâverâünnehir ve Horasan bölgesine giderek 814'ten (1411) itibaren Semerkant'ta, dönemin önde gelen âlimlerinden kelâmcı-matematikçi Seyyid Şerîf el-Cürçânî'nin derslerine devam etti. Ancak daha sonra her meseleye matematikçi gözüyle bakması yüzünden hocasıyla anlaşmazlığa düşüp dersini bıraktığı ve onun ünlü eseri *Şerhu'l-Mevakîf*'taki çeşitli fikirlerini eleştirdiği bilinmektedir (Taşköprizâde, s. 14-16). Bunun üzerine Cürçânî'nin, "Kadizâde'nin tabiatına riyâziyyât galip gelmiş" dediği rivayet edilir. Bu ifadesiyle onun, var olanın bilgisine ulaşmak için uygulanan tabii ve kelâmî yönleme karşı Kadizâde'nin hendesî çizgideki riyâzî tavrı benimsediğini belirtmek istediği anlaşılmaktadır. Nitekim Kadizâde'nin tabii ve kelâmî çerçevede herhangi bir eser vermemesi de bunu göstermektedir.

Semerkant'ta Uluğ Bey ile tanışan Kadizâde kısa zamanda hükümdarın sevgi ve saygısını kazanarak özel hocası oldu; ardından uluğ Bey Medresesi'nin başhocalığına ve Cemşid el-Kâşî'den sonra o dönemde inşa edilen Semerkant Rasathânesi'nin başına getirildi. Derslerine Uluğ Bey ve diğer hocaların da katıldığı Kadizâde ilmî özerkliğe büyük önem verirdi. Uluğ Bey'in kendisinden habersiz olarak bir müderrisi görevden alması yüzünden ders vermeyi bırakmış ve sebebini sorunca da Uluğ Bey'e, "Ben tavsiye üzerine, kural olarak azlin söz konusu olmadığı bir görev üstlendim. Şu ana kadar da mü-

derrisliğin böyle olduğunu sanıyordum. Ancak bu işte de azlin uygulandığını görünce görevi bıraktım" cevabını verdi. Bunun üzerine Uluğ Bey müderris görevine iade etti ve bir daha müderris azletmeyeceğine dair söz verdi; Kadizâde de yeniden ders vermeye başladı (*a.g.e.*, s. 17). Semerkant'taki faaliyetleri hakkında daha fazla bilgi bulunmayan Kadizâde'nin ölüm tarihi de kesin olarak bilinmemekte, fakat çeşitli ansiklopedilerde Abdülhak Adnan Adıvar'dan alındığı anlaşılan 1412 yılına rastlanmaktadır. Ancak onun, talebesi Fethullah eş-Şîrvânî'ye verdiği icâzetnâmenin (*DİA*, XII, 464) 15 Rebülâhîr 844 (13 Eylül 1440) tarihini taşıması bu sırada hayatta olduğunu göstermektedir.

Kendi dönemi ve muhitindeki kelâmî ve tasavvufî yaklaşımları yakından bilen Kadizâde, riyâziyyâta yatkınlığı sebebiyle bu çizginin en iyi temsil edildiğini düşündüğü Mâverâünnehir bölgesine gitmiştir. Uluğ Bey'in kendisine teveccühünde de meşrep yakınlığı önemli rol oynamıştır. Burada yetiştirdiği öğrencilerin Orta Asya İslâm-Türk kültürü ve İran kültür bölgesindeki etkileri henüz tam olarak ortaya konulmuş değildir. Ancak talebelerine Osmanlı ülkesine gitmeleri için telkinde bulunmuş, Ali Kuşçu ve Fethullah eş-Şîrvânî onun yönlendirmesiyle Anadolu'ya gelirken Semerkant matematik-astronomi okulunun zengin birikimini de birlikte getirmişlerdir. Böylece Kadizâde, başka

Kadizâde-i Rûmî'nin türbesi - Semerkant

